

УДК 330.342: 338.911: 330.151+ 339.5

ЗМІНА РОЛІ ДЕРЖАВИ У СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Я.Кульчицький

*Національний лісотехнічний університет України
79057 м. Львів, вул. Генерала Чупринки, 103
E-mail: kulchytskyj@lycos.com*

У статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до розуміння ролі держави у сучасних економічних системах в умовах посилення глобалізації. Автор виявляє тенденції зміни ролі держави у контексті постіндустріального дискурсу.

Ключові слова: сучасні економічні системи, держава, зміна ролі держави, глобалізація, постіндустріальний дискурс.

На порозі третього тисячоліття в умовах посилення глобалізації важливою актуальною проблемою економічної теорії та практики є взаємодія держави і ринку, участь держави у функціонуванні сучасних економічних систем та зміна її ролі і механізмів впливу на перебіг економічних процесів [3]. Багато уваги проблемі ролі держави у ринковій економіці у контексті глобалізації та переходу людства до постіндустріальної (інформаційної) стадії розвитку приділено у працях відомого українського економіста А.Чухна. Так, учений слушно вважає, що для сучасної економіки характерними є істотні зміни у структурі суб'єктів ринку, що визначає поєднання ринкового механізму з державним і корпоративним регулюванням. Необхідність доповнення ринкового механізму зумовлена двома обставинами: по-перше, існують такі важливі для сучасного суспільства сфери, як освіта, фундаментальна наука, захист довкілля та ін., для яких значною мірою не прийнятне вимірювання ефективності прибутком. "Невидима рука" (за А.Смітом) виявляється безсилою у визначенні їхньої значущості для суспільства. По-друге, оскільки сучасна економіка виступає як змішана – і за формами власності, і за організацією підприємницької діяльності, – відповідний механізм господарювання є не суто ринковим, не суто конкурентним, а змішаним. Адже коли ринок не є універсальним, то мають бути також інші засоби впливу на економіку, які долають обмеженість ринкового механізму. І тут важлива роль держави у ринковій економіці [8, С. 63-64]. На думку А.Чухна, "особливу сферу відносин у ринковій економіці становлять державна власність і державний сектор економіки. Інакше кажучи, держава може виступати і в ролі самостійного підприємця, і в ролі представника нації, здійснюючи неринкові функції свідомого регулювання економічних відносин, у тому числі охорони прав власності взагалі й інтелектуальної власності зокрема, культурних цінностей, а також функції регулювання прав власності на землю, надра, підтримки малого бізнесу" [8, С. 64].

А.Чухно, спираючись на історичний досвід, обґрунтовано доводить, що ринкова економіка, яка саморегулюється властивим їй ринковим механізмом, залишилась у минулому, що сучасна економіка за своєю природою є змішаною, для якої характерний плюралізм форм власності, а механізм функціонування і розвитку утворюється єдністю ринкового механізму і державного регулювання. Якщо ринковий механізм ґрунтується на законі вартості, відносинах еквівалентності, то держава поряд з вартісними широко використовує неринкові механізми соціального забезпечення населення (безплатна освіта, охорона здоров'я, різного роду соціальна допомога та ін.). На переконання А.Чухна, в міру розвитку економіки і суспільства значення неринкових форм і методів у діяльності держави не зменшується, а зростає. Особливо це пов'язано з розвитком сфери послуг і перетворенням її на панівну форму суспільного господарства, інтелектуалізацією праці та розвитком її творчого характеру. Учений підкреслює, що "...за всього розширення ринкових відносин відбувається швидке зростання і неринкових. Це набуває втілення у все більш широкому використанні індикативного планування, що є не чим іншим, як свідомим регулюванням економіки" [9, С. 65-66].

Згаданий дослідник слушно висловлює жаль і стурбованість з приводу майже повсюдного вживання в економічній літературі та в економічній політиці поняття "ринкова економіка" на противагу терміну "змішана економіка". Така, здавалося б, невинна підміна понять завдає істотної шкоди як у науці, так і в політиці. Поняття "змішана економіка" не тільки точно відображає об'єктивну природу сучасної економіки, а й є методологічною основою її пізнання, дає можливість поряд з ринковими бачити неринкові відносини, а механізм розвитку економіки уявляти як єдність ринкового механізму і державного регулювання. А.Чухно переконливо узагальнює: "Такий підхід у теорії позбавить нас від однобічності на практиці, лише він може бути надійною основою розроблення науково обґрунтованої економічної політики, науково обґрунтованого механізму функціонування і розвитку економіки" [9, С. 67].

В цілому А.Чухно аргументовано підкреслює, що "...економічна політика держави має органічно поєднувати ринкові перетворення з науково-технічним удосконаленням виробництва, що ринок сам по собі неспроможний розв'язати цю проблему і тому ринковий механізм має тісно взаємодіяти з державним регулюванням економіки" [9, С. 67-68].

Розмірковуючи про еволюцію ролі держави у постсоціалістичних країнах, зокрема Україні, А.Чухно слушно зазначає, що трансформаційні процеси було зведено до ринкових реформ, до формування ринкового механізму. Водночас ігнорувалась економічна роль держави і все робилося, аби вивести державу з економіки. Це була, на думку А.Чухна, глибока методологічна помилка, адже "зменшення ролі держави в економіці і тим більше – виведення її з економіки в умовах, коли ще не створена повною мірою ринкова економіка, коли ще не на повну силу працює ринковий механізм, неминуче посилює кризу економіки, породжує хаос в економічному житті, руйнує її. Саме так трапилося в Україні. Досвід ще раз показав, що ігнорування об'єктивної природи економіки, її змішаного характеру, неминуче зумовлює однобічний характер і ринкових перетворень, і формування механізму функціонування і розвитку економіки" [9, С. 65].

Нині глобалізація, міжнародна економічна конкуренція стають щораз важливішим чинником розвитку всіх країн. За таких умов економічно ефективною є держава, яка відстоює свої національні інтереси і гарантує національну економічну безпеку в умовах міжнародної конкуренції. Кількісно це виявляється в оптимальному співвідношенні між "відкритістю" національної економіки і підтримкою своїх виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках. У цьому контексті І.Михасюк та ін. аргументовано підкреслюють: "В сучасних умовах розвитку світового господарства економічна роль держави залежить не від ступеня втручання в ринковий механізм, а від участі в забезпеченні внутрішніх і зовнішніх умов ефективного функціонування національної економіки" [4, С. 11]. Як логічно розвивають цю думку І.Михасюк та М.Мальський, "потрібно відпрацювати, в тому числі і на зовнішньому просторі, систему захисту національних економічних інтересів, просування продукції на нові ринки збуту... Треба шукати постійний компроміс балансу інтересів національних з інтересами зарубіжних партнерів [6, С. 27]. В цілому, як образно наголошує І.Михасюк, "...в умовах глобалізації "невидима рука" ринку не діє без "невидимого кулака" [5, С. 17].

Серед найважливіших функцій держави у сучасних економічних системах є охорона довкілля і створення умов для формування екологічно збалансованої економіки та забезпечення стійкого розвитку. Ця функція набула особливої ваги на порозі ХХІ ст. у зв'язку із загостренням національних та світової екологічної кризи. Як слушно зазначають польські економісти Б.Вінярський та ін., негативний вплив економічної діяльності на довкілля часто неможливо розв'язати механізмом ринкового саморегулювання. Це зумовлює втручання держави для забезпечення охорони довкілля та екологічної рівноваги. Метою державної політики охорони довкілля є узгодження процесу економічної діяльності з існуючими суспільними поглядами щодо захисту навколишнього середовища [12, С. 308].

Заслугує на увагу думка Ю.Туниці щодо особливостей базових принципів і відповідно функцій держави в сучасних умовах посилення екологічного імперативу. Так, учений слушно підкреслює, що "нова економічна політика держави повинна будуватися на трьох основних складових: екологічній моралі (виховання нової ментальності); екологічній економіці; екологізованому праві. Всі ці три складові (екомораль, екоекономіка, екоправо) мусять бути в центрі уваги всіх державних інституцій і політичних сил" [7, С. 23]. При цьому Ю.Туниця небезпідставно застерігає, що з огляду на реалії сьогодення, коли одні країни вже майже готові демонтувати ринкову економіку і трансформувати її у відповідності з принципами екологічної економіки, а інші країни лише прагнуть запровадити у себе засади традиційної ринкової економіки, – розв'язати головну проблему сучасності, а саме, подолання еколого-економічних суперечностей у господарських і комерційних системах, буде дуже непросто [7, С. 23].

Сучасні розвинуті економічні системи сформувалися як системні утворення, у яких державні структури були й залишаються найважливішим чинником ефективної роботи ринку. При цьому деякі дослідники відзначають поряд з державним регулюванням ринкових відносин розвиток "громадського економічного регулювання", що виявляється у діяльності профспілок, екологічних організацій, організацій щодо захисту прав споживачів, об'єднань підприємців, банкірів та ін., які впливають на встановлення і дотримання певних "правил гри" у сферах своїх професійних інтересів [2, С. 262]. Проте в цілому навіть і ці недержавні способи впливу на ринкові процеси формуються у контексті існуючого

державного регулювання, інституцій і з розвитком демократії не суперечать, а скоріше доповнюють державні важелі і віддзеркалюють ефективність державного регулювання, громадську думку на важливі проблеми функціонування економічної системи. Як слушно зазначає І.Галиця, державне регулювання потрібно розглядати як підсистему ринкового механізму і водночас продукт еволюції ринкової системи [1, С. 52]. Таким чином, основна проблема полягає не у тому, допустиме чи ні втручання держави в економіку, а у тому, як знайти й підтримати оптимальне співвідношення між ринковими і державними формами регулювання особливо у сучасних умовах посилення екологізації та глобалізації економічних систем.

Заслугує на увагу точка зору Ф.Фукуями, що головна мета глобальної політики, після подій 11 вересня 2001 р., не буде зводитися до обмеження державності, а навпаки до її розбудови: "Для конкретних суспільств і для глобальної спільноти відмирання держави не є прелюдією до утопії, а хіба до катастрофи" [10, С. 137]. Визначальною проблемою, яка постає перед бідними країнами і блокує їхній економічний розвиток, є, на думку дослідника, недостатній рівень інституційного розвитку. Ці країни не потребують "всебічної", "класичної" держави, але очевидно потребують сильної держави. Держави у менш розвинутому світі є слабкими. Саме слабкі держави загрожують міжнародному ладові, оскільки є джерелом конфліктів, істотно порушують права людини та стають потенційним гніздом нового різновиду тероризму, який може сягати розвинутого світу. Зміцнення цих держав попри різні форми будівництва є дуже важливим з огляду на міжнародну безпеку, що, на жаль, небагато розвинутих країн може збагнути. Тому, узагальнює Ф.Фукуяма, "не маємо іншого вибору, як тільки повернутися до суверенної національної держави і заново спробувати зрозуміти, яким чином зробити її сильною та ефективною" [10, С. 138].

Можна погодитися з підходом А.Колганова і О.Бузгаліна, що "з точки зору потреб економічного розвитку сильна держава – це не обов'язково "велика" держава, але це обов'язково держава, яка здійснює ефективне регулювання економіки, знижуючи рівень трансакційних витрат, характерних для сформованих економічних інститутів. У цьому розумінні сильною є держава, яка забезпечує стабільність і передбачуваність норм і правил, які вона встановлює і захищає, котра має довіру населення і бізнесу, яка не встановлює занадто високих бар'єрів легального входження до бізнесу. Все це разом і забезпечує порівняно низький рівень трансакційних витрат, підвищуючи тим самим і ефективність дії державних інститутів, застосування заходів державного стимулювання економічного і соціального розвитку. Саме це дає змогу державі взяти активну і корисну участь у додатковій мобілізації ресурсів економічного зростання" [2, С. 447].

Польський дослідник Г.Колодко також є прихильником ідеї сильної держави, оскільки "там, де держава як інституція є слабкою ... господарські результати набагато гірші, ніж потенційно можливі" [11, С. 241]. На думку вченого, нині необхідним є поєднання економічної свободи та сильної держави. При цьому сила держави повинна виражатися у її функціональності і заохоченні господарської активності. Як свідчить досвід багатьох країн Африки, а також деяких постсоціалістичних країн Європи, послаблення держави призводить до істотного зниження результатів економічної діяльності, адже ринок потребує дієздатної, сильної держави [11, С. 241-246].

1. Галиця І. Державне регулювання в умовах ринкових відносин / І.Галиця // Економіка України. - 2002. - № 6. - С. 52-58.
2. Колганов А.И., Бузгалин А.В. Экономическая компаративистика: [учебник]. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 746 с.
3. Кульчицький Я.В. Становлення національної економічної системи України у контексті пошуку її оптимальної моделі / Я.В.Кульчицький // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., Сімферополь – Ялта, 13-15 листопада 2009 р. – Т. I. – Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – С. 102-104.
4. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / [за ред. І.Михасюка]. - Львів: Українські технології, 1999. – 526 с.
5. Михасюк І.Р. Глобалізація і євро регіоналізація. - Львів: Українські технології, 2005. – 192 с.
6. Михасюк І.Р., Мальський М.З. Основи глобальних економічних відносин: [навч. посіб.]. - Львів: Українські технології, 2003. - 192 с.
7. Туниця Ю.Ю. Екоеконіміка і ринок: подолання суперечностей / Ю.Ю.Туниця. - К.: Знання, 2006. - 314 с.
8. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А.Чухно // Економіка України. - 2007. - № 3. - С. 60-67.
9. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко / [за ред. А.А. Чухна]. — К. : Знання, 2007. — 878 с.
10. Fukuyama F. Budowanie państwa: Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku / Francis Fukuyama. - Poznań: Dom wydawniczy Rebis, 2005. - 156 s.
11. Kołodko G.W. Wędrujący świat / Grzegorz W. Kołodko. - Warszawa: Prószyński i S-ka, 2008. - 440 s.
12. Polityka gospodarcza / [red. B.Winiarski]. - Warszawa: PWN, 2006. - 584 s.

CHANGE OF ROLE OF STATE AT MODERN ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Ya.Kul'chyts'kyj

*National University of Forestry and Wood Technology of Ukraine
Gen. Chuprynky str., 103. UA-79057 Lviv, Ukraine
E-mail: kulchytskyj@lycos.com*

In article theoretical-methodological approaches are analysed to understanding of role of state in the modern economic systems in the conditions of strengthening of globalization. An author exposes the tendencies of change of role of state in the context of post-industrial discourse.

Keywords: modern economic systems, state, change of role of state, globalization, post-industrial discourse.

СМЕНА РОЛИ ГОСУДАРСТВА В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Я.Кульчицкий

*Национальный лесотехнический университет Украины
79057 г. Львов, ул. Генерала Чупрынки, 103
E-mail: kulchytskyj@lycos.com*

В статье проанализированы теоретико-методологические подходы к пониманию роли государства в современных экономических системах в условиях усиления глобализации. Автор выявляет тенденции смены роли государства в контексте постиндустриального дискурса.

Ключевые слова: современные экономические системы, государство, смена роли государства, глобализация, постиндустриальный дискурс.

Стаття надійшла до редколегії 5.05.10
Прийнята до друку 2010